

Espeleologia al Capolatell

Autor: **Jordi Lloret i Prieto**

LA SERRA DE BUSA: TRETS GEOGRÀFICS I GEOLÒGICS

A la zona de contacte de la Depressió Central i al vessant meridional del Prepirineu oriental es troba el sistema muntanyós format per la serra de Busa i la dels Bastets. S'estén d'est a oest pel terme municipal de Navès, a l'extrem oriental de la comarca del Solsonès.

La serra de Busa és un altiplà d'uns 4 km de llarg per 2 d'amplada màxima, encerclat per cingleres verticals que baixen abruptament cap a les valls que l'envolten, travessades pels rius Aigua de Valls, Cardener, Aigua d'Ora i Rasa de Valielles. És el resultat geològic d'un sinclinal penjat de flancs molt suaus, que resta enlairat i aïllat per l'erosió diferencial. La superfície estructural forma una planura, el planell de Busa, visiblement bombada seguint el radi del plec. El terreny està constituït per una sèrie detrítica de conglomerats dipositats a l'oligocè mitjà, formats per còdols heteromètrics i poligènics constituïts per quarsites, lutites, granit, residus de calcàries devonians i pissarres procedents dels Pirineus axials. Es tracta de conglomerats massius que descansen sobre margues eocenes, aixecats pels moviments tectònics miocènics, que donaren lloc als penya-segats que contornen l'altiplà i li donen l'aparença d'una mena de fortalesa inaccessible que destaca de lluny.

A Busa, hi destaquen els petits cims del Cogul (1.526 m) i la Llebre (1.515 m). En el planell i en els vessants no acinglerats hi ha una cobertura forestal formada per rouredes, pinedes de pi roig i boixedes, amb carrascar a les zones seques i fagedes calcícoles a les obagues. L'única masia habitada, la de can Rial de Busa, es troba a un 500 m de l'ermita de Sant Cristòfol i dels corralles de la Vila.

A l'extrem NW, l'altiplà es perllonga pel turó del Capolat, a 1.341 m d'alçada. Baixant encara més cap a l'oest, i als voltants dels 1.290 m d'altitud, una esquadra en sentit NS talla el Capolat i el separa d'un altre turó més petit. És el Capolatell, també conegut com *la Presó*, que culmina als 1.311 m d'altura.

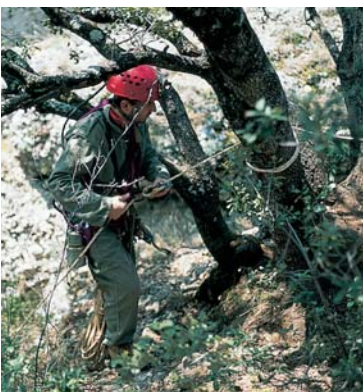
En el punt on la separació entre els dos turons és mínima, una palanca d'aspecte sòlid i de 8 m de llarg ens permet accedir al Capolatell tot creuant la gran esquerra, que en aquest punt només té 7,5 m de desnivell. Aquest nou turó està constituït per dues agulles gairebé separades per una segona gran esquerra que segueix la mateixa orientació NS. En planta, el Capolatell recorda una papallona.

La superfície de la primera agulla, el que seria «l'ala est de la papallona», ocupa un rectangle de 110 m de llarg en sentit NS per 80 d'ample (EW). La segona agulla, basculada cap al SW, té 130 m en sentit NS per 80 en la perpendicular EW. Les dues juntes, doncs, se circumscriuen en una àrea de 130 per 160 m. Els vessants meridionals estan ocupats per un bosc dens, mentre que els septentrionals, més enlairats, van perdent vegetació a mesura que ens acostem a frec de cingle, fins que deixen la roca totalment descoberta.

Les dues màximes alçades (1.311 m) es troben als extrems nord de cada una de les agulles. El Capolatell és una torre rocallosa tallada per cingleres que cauen, llises i dretes, entre 200 i 300 m fins a les corbes de nivell dels 1.100 (extrems N i W) i 1.000 m respectivament (extrem sud, clot de l'Areny). El peu de la muntanya està constituït per una rampa pronunciada que s'estén cap a l'oest i on el bosc amaga els fragments de conglomerats que han anat caient al llarg del procés d'avanç i desintegració progressiva del cingle.

HISTÒRIA DE L'ESPELEOLOGIA AL CAPOLATELL

L'exploració del Capolatell constitueix un dels darrers episodis de l'«operació Solsonès», una fructífera campanya espeleològica iniciada al principi dels anys seixanta per Montserrat Ubach Tarrés i els seus pares, de l'EDES del Centre Excursionista de la Comarca de Bages, de Manresa i, posteriorment, de l'ERE del Centre Excursionista de Catalunya, i a la

FERRAN ALEXANDRI

FERRAN ALEXANDRI

qual es van afegir alguns dels grups espeleològics més importants d'aleshores.

La primera referència espeleològica sobre el Capolatell i les cavitats apareix a mitjan 1967 en el primer número d'un nou butlletí ciclostilat, *l'EspeleoSie*. L'autor, Jordi Navarro, parla de les prospeccions realitzades per la SIE del Centre Excursionista Àliga durant els dies 9, 15 i 16 del mes d'abril del mateix any. Diu que el primer cap de setmana han fet sondeigs d'esquerdes de «20, 40 i 60 m de profunditat» i que el segon han baixat a uns 100 m d'una d'aquestes. També diu que han explorat una petita cova a peu de cingle. No presenten cap topografia, ni han batejat encara cap forat, ja que consideren que els treballs tot just comencen. Ja parlen de la gènesi de les cavitats fent referència al «desplaçament del Capolatell... pels coneguts efectes de l'atracció del buit». Participen en les exploracions, a més de l'autor, Bonet, Ferro, J. M. Victòria, R. Victòria, Vilagrà, Borès, Folch, Navarro, Rué, Freixes i Torné.

Per la seva banda, l'11, el 12 i el 17 juliol del mateix 1967, l'ERE del CEC fa dues visites consecutives al Capolatell dins el marc de l'«operació Solsonès»; una de reconeixement (C. Tarrés, J. Ubach i M. Ubach) i una altra d'exploració fins a uns 40 m de l'esquerda més prometedora (M. Alfaro).

Finalment, set dies després, els dies 25 i 26 de juliol, Montserrat Ubach, Oleguer Escolà i Roger Sitjà de l'ERE finalitzen l'exploració i la topografia d'aquesta esquerra, tot assolint-ne el fons, a 115 m de profunditat. La bategen amb el nom d'avenc de Capolatell. També exploren algunes de les esquerdes veïnes. El treball i la topografia es publiquen en el número 4

d'*Espeleòleg* (Escolà-Ubach, 1967), un altra de les revistes que esdevindrien clàssiques de l'espeleologia.

La troballa d'aquest «nou avenc de 100 m» s'afegeix a l'important ventall de cavernaments en conglomerats coneguts a Catalunya, amb l'interès afegit de tractar-se de les primeres referències d'un «conjunt d'esquerdes de desprendiment citades en conglomerats» (Escolà-Lista, 1980).

Cinc anys després, els dies 5 i 6 d'agost del 1972, O. Escolà i M. Ubach, aquesta vegada amb l'espeleòleg de Mataró Lluís Filbà, baixen a una de les esquerdes explorada parcialment el 26 de juliol del 1960. La manca de material els atura davant d'un pou. Es tracta de l'avenc que es convertirà en la segona fondària del Capolatell.

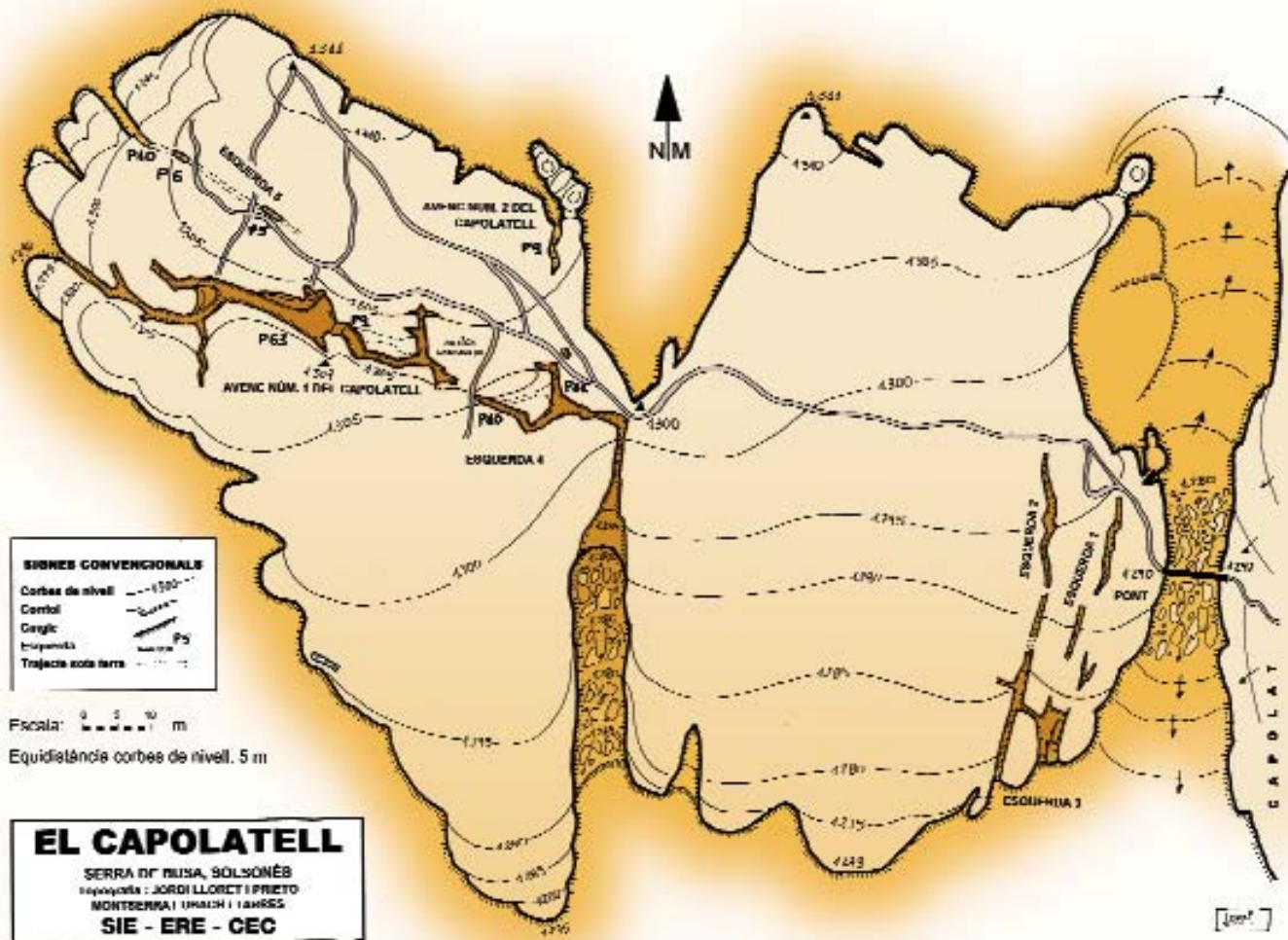
Passen vuit anys més fins que, el març del 1980, O. Escolà, Antoni Lista, Jaume Orta i Pablo Miranda continuen l'exploració interrompuda el 1972 i aconseguen davallar fins als 62 m. Però a la cota -53 sondegen una altra vertical molt estreta. El 20 d'abril, Lista, Escolà i Jordi Comas assoleixen la cota -109. Anomenen el forat *avenc núm. 2 del Capolatell*. La topografia surt publicada al mateix any a dos llocs: *Espeleòleg*, 31 (Escolà -Lista 1980), i poc després, juntament amb la del que ara es denomina *avenc núm. 1 del Capolatell*, al *Catàleg Espeleològic de Catalunya* (Borràs et al., 1980).

Durant els vint anys següents hi ha un cert desinterès per part dels espeleòlegs per les cavitats d'aquest sector de la serra de Busa:

La repetició de la publicació de les dues topografies dels avencs grans en el volum de *Grans Cavitats de Catalunya*, magnífica obra de Ferran Cardona

**Entrada a l'avenc
núm. 2 del Capolatell.**

**La troballa
d'aquest «nou
avenc de 100 m»
s'afegeix a
l'important ventall
de cavernaments
en conglomerats
coneguts a
Catalunya**

(Espeleo Club de Gràcia), de l'any 1989 (Cardona, 1985). Posteriorment, aquest mateix company inclou el Capolatell dins del seu recull *15 grans esqueraments d'interès espeleològic a Catalunya* (Cardona, 1993).

La publicació d'un nou croquis de l'avenc núm. 1, a càrrec d'en Xavier Badiella, de la SIS del Centre Excursionista de Terrassa (Badiella, 1989). I la cita de les dues cavitats –i cap altra més al Capolatell– en *l'Inventari espeleològic de Catalunya* (Miñarro-Valles, 1993).

L'any 2000 els autors d'aquest article inicien una topografia exterior força precisa amb els estris habituals: brúixola i clinòmetre Suunto, cinta mètrica, GPS i altímetre digital. Fan la poligonal dels camins,

la triangulació de tota la superfície i les radiacions addicionals; exploren i situen amb exactitud totes les esquerdes: una eina que pot ser força útil per elaborar el catàleg d'aquest conjunt de petites cavitats.

FORMACIÓ DE LES CAVITATS

En els conglomerats de Busa els còdols calcaris són escassos; en canvi, la presència d'altres materials menys carstificables és més important. Això fa que el cavernament quedi limitat a fenòmens paracàrstics de gènesi tectònica.

La formació de totes les cavitats està intrínsecament relacionada amb l'espectacular evolució geomorfològica responsable de la creació de l'actual disposició topogràfica de l'agulla que les conté. El Capolatell és el fruit del basculament d'una fracció de la muntanya del Capolat vers l'oest, a conseqüència del lliscament dels materials conglomeràtics de l'oligocè, rígids i fissurats, per sobre del substrat de margues eocèniques, molt més plàstiques. Aquest moviment comença a produir-se des del moment en què el riu Cardener excava la seva vall actual i deixa desprotegit tot l'extrem occidental del sinclinal. L'acció de la gravetat, aplicada sobre les grans megàclasis de la xarxa de fracturació NS, ha produït dues grans esquerdes i separacions: la de l'agulla occidental vers l'oriental, i la d'aquesta vers el Capolat. L'avanç de tot el bloc es produeix en sentit EW.

Hi trobem cavitats associades a aquests desplaçaments que segueixen una orientació NS, formades per esquerdes produïdes per l'eixamplament de fissures accessòries paral·leles a les principals. Ens referim a les petites esclatxes sense sostre de l'extrem més oriental de

ACCESSOS A LA SERRA DE BUSA

Per pujar en cotxe a dalt de Busa hi ha al menys quatre itineraris, tot i que tres d'aquests, els procedents dels vessants S i W, conflueixen en un únic tram final a partir dels voltants del coll d'Arques i accedeixen a l'altiplà a través del grau de la Creu. El quart és independent, i ascendeix pel cantó NE.

Tots quatre recorren per pistes sense asfaltar. Els hem ordenat en sentit de major a menor facilitat d'accés per a vehicles convencionals. De fet, el tercer ja comença a ser poc recomanable per a vehicles sense tracció total, especialment si es vol fer de pujada, i el quart és gairebé exclusiu per a qui disposi d'un cotxe tot terreny.

Itinerari 1 (recomanat)

Carretera C-26 de Solsona a Berga. Sortint de Solsona, i abans d'arribar a Navès, veiem un camí a l'esquerra amb un cartell que indica Busa. Si es ve de Cardona per la carretera que va directament a Navès, una vegada hi arribem cal seguir una mica cap a Solsona fins a trobar el cartell indicador, en aquest cas a la dreta.

Ben aviat es transforma en una pista sense asfaltar, però en bon estat, que ens pujarà fins al coll d'Arques, a 1.250 m d'altura, on rep a l'esquerra la pista procedent de la nova carretera de la Llosa del Cavall (itinerari 2). 2,1 km després del coll trobem, a la dreta, la pista que puja des de Sant Lleir a la vall d'Ora (itinerari 3). Ara només ens cal pujar uns 400 m per un tram de ciment (el grau de la Creu), i arribarem dalt de l'altiplà, a 1.360 m d'altura. Aquesta opció és la més habitual i fàcil de pujar amb cotxe fins a aquesta serra.

Per arribar al Capolatell cal seguir la pista uns 600 m en direcció evident NE fins que trobem una bifurcació. La branca esquerra baixa cap a la masia habitada del Rial de Busa. Seguim per la dreta i als 700 m una nova cruïlla. Per la dreta sortirem de Busa per la pista de la Rasa de Valielles (itinerari 4). Per l'esquerra, cap al nord, passem pel costat d'una bassa i en 0,2 km arribem a l'inici de la curta pista que porta a l'ermita de Sant Cristòfol. 500 m més cap a l'oest, passem pel costat de la Vila, antic mas ara abandonat que s'utilitza com a corral d'ovelles.

Seguim 700 m fins que trobem a la dreta una petita esplanada, molt evident, on poden aparcar mitja dotzena de cotxes. Des d'aquest punt cal caminar 1 km vers l'oest, per un corriol que passa pel costat de l'arrodonit cim del Capolat i baixa, entre bosc i matolls, directe i sense pèrdua cap al Capolatell.

Itinerari 2

Cal prendre la nova carretera directa de Solsona a Sant Llorenç de Morunys per la presa de la Llosa del Cavall (LV-4012). 5 km abans de Sant Llorenç, uns 50 m després del coll de les Cases, es puja per una pista a la dreta que passa per davant dels plans de la Llobeta, als peus del Capolatell; creua a gual el torrent de l'Adou; segueix en direcció sud per sota del cingle de l'Areny i, en 7,3 km, arriba a coll d'Arques, on conflueix amb la pista procedent de Navès (itinerari 1).

Itinerari 3

Cal agafar la mateixa carretera C-26 que l'itinerari 1, Solsona-Berga, i passar Navès. També a l'esquerra surt una llarga i excel·lent pista que discorre riu amunt per la vall de l'Aigua d'Ora i que arriba al monestir de Sant Pere de Graudescales amb la possibilitat de sortir per la carretera Berga-Sant Llorenç de Morunys després d'un darrer tram en què l'estat empitjora notablement i passant pel molí de Vaucells. Molt abans, però, a l'alçada del veïnat de Sant Lleir, una branca de la pista puja en direcció NW paral·lela a la Rasa de Fornells i discorre pels vessants meridionals de Busa en sentit EW, en un estat cada cop pitjor, fins a ajuntar-se amb l'itinerari 1 entre coll d'Arques i l'inici del grau de la Creu.

Aquest és un itinerari llarg i, en la part final, incòmode, però aquests inconvenients queden coberts per l'al·licient de recórrer la bonica vall d'Aigua d'Ora i gaudir de l'espectacle de les cingleres sud-orientals de Busa. És poc aconsellable per a vehicles convencionals i, en tot cas, de baixada més fàcil.

Itinerari 4

Aquesta opció és la més feréstega. Resulta interessant per als qui vulguin acostar-se a Busa pel NE, des de la carretera de Berga-Sant Llorenç i fruit d'uns quants quilòmetres d'aïllament pels esquerps vessants nord-orientals de Busa.

Situats abans del km 19 de la carretera de Berga-Sant Llorenç de Morunys (LV-4241), a l'alçada del pont de l'Espingart, prenem una pista a l'esquerra que segueix riu avall la vall Aigua d'Ora. En 400 m arribem al molí de Vaucells. A l'esquerra, la pista dolenta que ve de Sant Pere de Graudescales i la vall d'Ora a la qual ens referim en l'itinerari 3. A la dreta, la pista comença a pujar per la vall de la Rasa de Valielles cap a l'oest. A la dreta, els estreps més orientals dels Bastets. A l'esquerra, les cingleres, les parets septentrionals de Busa.

Passarem per l'ermita de Sant Andreu i més tard per la casa de Valielles, la rasa del mateix nom i les runes del mas de Vilamala. Prop d'aquest punt, la pista s'uneix per la dreta amb una antiga pista que també pujava a dalt de Busa, pel grau de Vilamala, fins que una esllavissada la va malmetre fa unes quantes dècades.

Aquest itinerari, per fi, després de creuar altres pistes i camins, arriba a dalt de Busa als 13,5 km des de la carretera. Una descripció molt acurada dels itineraris 2 i 4, la trobem en la *Guia excursionista de Fruitós* (Fruitós, 1997), on també els aficionats a caminar trobaran ressenyes detallades per pujar a Busa a peu en un parell d'hores, des de les cases de Posada passant pel feréstec grau de l'Areny.

Cartografia: mapa de l'Editorial Alpina a escala 1:25.000. Està esgaurit, però se n'espera la reedició.

ALBERT MARTÍNEZ

ELS AVENCS I LES ESQUERDES DEL CAPOLATELL

CAVITATS DEL SISTEMA EW (FORMADES PER MOVIMIENTS NS)

Avenc núm. 1 del Capolatell

Es troba al bell mig de l'agulla més occidental, a l'esquerra del corriol principal que, venint de la passarella de ferro, creua tot el Capolatell d'est a oest. Aviat hom s'adona que es tracta de la cavitat més prometedora, i el lloc per fer el descens més directe resulta molt evident.

Format per un conjunt d'esquerdes estructurades entre els W30N-E30S i els W10N-E10S. Boca de 60 m allargada en aquesta mateixa direcció, amb amplades màximes de 2 a 3 m i que baixa des dels 1.307 fins als 1.295 m d'altura. Pou inicial de 63 m amb replans formats per blocs encastats a -41 i -54. Una boca estreta dona pas a un P-10 seguit d'un P-13 amb la planta formada per rocs i sediments. A partir d'aquest punt, cota -87, la morfologia tectònica està lleugerament emmascarada per processos reconstructors. Sortides laterals a les parets exteriors del cingle, a les cotes -41, -63 i a la mateixa boca. Nova vertical de 19 m amb important replà intermedi a la meitat (-97,5), que arriba als -106,5 i des d'on l'esquerda assoleix els 110 m. Seguint una estreta galeria lateral vers el SE, on cal baixar un pouet de 5 m, es troba el punt més fondo a 115 m sota la superfície. Recorregut total: 420 m.

Avenc núm. 2 del Capolatell

Molt fàcil de trobar. Just després de crear el collet que separa les dues agulles que formen el Capolatell, cal seguir el cingle 25 m cap al NW i es troba l'esclera d'accés a l'avenc, davant d'una agulleta adossada molt característica. A 1.306 m d'altura.

Boca iniciada amb una fissura NS que baixa en rampa 9 m de profunditat fins a assolir una saleta amb dues comunicacions amb les parets exteriors de l'agulla pels seus extrems W i E. A partir d'aquest punt, la resta de la cavitat es desenvolupa clarament en una esquerda principal de direcció W15N-E15S, paral·lela a les que formen l'avenc núm. 1 i les esquerdes 4 i 5.

A -16 m s'obre un primer pou de 16 m que porta a un replà allargat, format per blocs i sediments encaixonats entre les parets de la diàclasi. Des d'aquest lloc, per l'extrem oriental es baixa una vertical de 27 m, estreta. Després d'un ressalt i una rampa s'acaba l'avenc a la cota -62.

De nou al replà a -32, accedim per l'extrem occidental a un P-18 que segueix amb rampa i dos petits ressalts fins a arribar als -64. Aquí, un estret laminador dona pas a l'última vertical, una estretíssima diàclasi de 45 m amb replà als 35, que amb moltes incomoditats arriba, com a mínim, als 109 m de fondària.

Esquerda núm. 4

Comença just en el petit coll a 1.300 m d'altura que separa els dos fragments del Capolatell. Formada per una xarxa d'esquerdes juxtaposades en baioneta. Entre

Morfologia de pous allargats i estrets clarament estructurats en diàclasis que es van fent encara més angosts a mesura que s'avança, i caòtics amuntegaments de blocs

Avenc núm. 2 del Capolatell.

JORDI LORET

l'agulla E (esquerda 1, esquerda 2 i esquerda 3), molt properes al pont que uneix el turó del Capolatell amb la muntanya del Capolat, i a galeries secundàries a diferents nivells de profunditat dels grans avencs del Capolatell núm. 1 i núm. 2, ja a l'altra agulla.

Un segon tipus de moviment que es produeix en aquests turons té lloc en sentit NE-SW, és a dir, gairebé transversalment al principal. El seu testimoni més evident es troba en la separació que es presenta en una segona família d'esquerdes que segueixen una orientació E15S-W15N i que manifesta la seva força amb la creació dels buits a la roca que assoleixen les majors dimensions verticals (superen el centenar de metres) i desplaçaments horitzontals (amplades de fins i tot 5 m). Això dona lloc als sectors més profunds de les dues cavitats subterrànies més grans explorades en tot el conjunt (avenc núm. 1 i núm. 2 del Capolatell) i altres cavitats accésories (esquerda 4 i esquerda 5).

Alhora que es produeixen aquests desplaçaments horitzontals, en la massa desplaçada té lloc un moviment relatiu de caire vertical que afecta els blocs produïts per la diàclasi. Aquest moviment es manifesta en la diferència de nivell, d'uns 3 m, que caracteritza la llarga boca de l'avenc núm. 1 del Capolatell, amb el llavi sud elevat per sobre del llavi nord.

Tots aquests mecanismes han generat un conjunt d'esquerdes de desprendiment format per un o més processos de lliscament translacional que donen com a resultat la morfologia subterrània pròpia d'aquesta fenomenologia: pous allargats i estrets clarament estructurats en diàclasis que es van fent encara més angosts a mesura que s'avança en profunditat; caòtics amuntegaments de blocs procedents de les parets; plantes obstruïdes per terra; fragments rocosos i fullaraca; absència de mostres d'excavació i reompliments càrstics rellevants, i traçats típics de doble colze en baioneta, produïts en els sectors subterranis on es creuen les distintes xarxes de diàclasis.

Un aspecte original que cal destacar-ne és l'existència de finestres a les parts profundes dels avencs que van a parar a la cinglera exterior.

JORDI LLORET

JORDI LLORET

A l'esquerra,
l'esquerda núm. 4,
i al costat, la núm. 1.

0,5 i 1,5 m d'amplada, té una planta a 6 m de fondària des d'on s'accedeix a una curta galeria subterrània, on un gran bloc després del sostre forma una mena de saleta, que als 6 m de recorregut va a parar a un altre sector de la mateixa xarxa. L'esquerda continua baixant, estreta, al menys fins als 11 m de profunditat.

L'extrem occidental queda només a 5 m de separació del punt més oriental de la llarga boca de l'avenc núm. 1. De fet, es tracta de les mateixes fissures, però no hem arribat a connectar-les. Recorregut total: 43 m exteriors i 10 m subterrànies.

Esquerda núm. 5

Estreta fissura d'uns 28 m de llarg en direcció W30N-E30S situada a l'extrem més nord-occidental del Capolatell, entre l'avenc núm. 2 al nord i el núm. 1 al sud. Totalment subterrània, amb tres boques petites de 2,4, 1,8 i 3,0 m de llarg i entre 40 i 70 cm d'amplada, que donen a curtes verticals de 5, 6 i 10 m de profunditat. Màxim desnivell boca superior -fondo: 15 m.

CAVITATS DEL SISTEMA NS

Esquerda núm. 1

És la primera que es troba després de creuar el pont d'accés. Direcció N10E-S10W. 1 m d'amplada màxima i poc més d'1 m de fondària, obstruïda per tota mena de sediments i blocs que no deixen cap lloc de penetració. Té 14,7 m de llarg.

Esquerda núm. 2

Es troba immediatament després i és paral·lela a la núm. 1. Té les mateixes característiques, amplada i profunditat, i una llargada de 19,0 m en sentit N5W-S5E. Està mig amagada per la vegetació. Alguns trams sense obstrucció sedimentària donen accés a pouets d'aparença molt estreta que baixen uns quants metres.

Esquerda núm. 3

Es tracta d'un modest conjunt d'esquerdes gairebé paral·leles, continuació vers el sud de les núm. 1 i núm. 2. En total, 35 m de recorregut descendent, des de la cota 1.290 m fins a poc més avall dels 1.280 m, totalment exteriors. Amplada i fondària irrellevants. Recorregut complex a causa de la vegetació abundant.

Bibliografia

BADIELLA I NOGUERA, X. «Les cavitats de la serra de Busa». *Materials La Selva (Navès, Solsonès)* 34 (1989).

BORRÀS, J. MIÑARRO, J. M. TALAVERA, F. *Catàleg Espeleològic de Catalunya. Vol. 5. L'Urgell, el Solsonès, la Segarra i el Berguedà*. Barcelona: Políglota, 1980.

CARDONA I OLIVÁN, F. *Grans Cavitats de Catalunya. La serralada pirinenca. Vol 1*. Barcelona: Espeleo Club de Gràcia, 1989.

CARDONA I OLIVÁN, F. «Les Correjades (la Vall d'en Bas, Garrotxa)». *Exploracions* 16 (1993): 51-65.

COLL, X.; LLOBET, S. *Port del Comte – Serra del Verd*. Guia Cartogràfica i mapa a 1:25.000. Granollers: Alpina, 1978.

ESCOLA, O.; LISTA, A. «Un altre nou avenc de -100 a Catalunya. Avenc núm. 2 del Capolatell (Serra de Busa, Solsonès)». *Espeleòleg* 31 (1980): 41-44.

ESCOLA, O; UBACH, M.- «Un nou avenc de 100 m a Catalunya. Avenc del Capolatell (Serra de Busa, Solsonès)». *Espeleòleg* 4 (1967): 109-115.

FRUITÓS I SAYOL, J. *La Vall de Lord. Guia turística i excursionista (Solsona, Solsonès)*, 1997.

GUIXÉ, D. *La Llosa del Cavall, un espai natural englobat en el PEIN. Busa-Bastets. La Llosa del Cavall (Navès, Solsonès)*, 1999, pàg. 59-71.

MIÑARRO, J. M.; VALLES, J. *Inventari Espeleològic de Catalunya. El Prepirineu 2*. Barcelona: Federació Catalana d'Espeleologia, 1993.

NAVARRO, J. M. «Exploraciones en la Sierra de Busa». *EspeleoSie* 1 (1967): 22-23.

UBACH I TARRES, M. «Operació Solsonès: Una nueva sima de más de 100 metros en Cataluña: L'avenc del Capolatell». *Periódico Manresa*, 1967.